

MARIE VON BRUININGKI TUNDELINE REVOLUTSIOON

Märkmeid ühest Faehlmanni patsiendist

KRISTI METSTE

*Der Doctor Fehlmann wird dich schelten,
thust du nicht den Mantel an.*

Lastelaulust

Suurest Lievenite suguvõsast pärit Marie (Méry) von Bruiningki, Liivimaa maanõuniku Karl Axel Christer von Bruiningki noorema poja Ludolf August von Bruiningki abikaasa nimi ei ole Eesti kultuuriloos päris tundmatu. Bruiningkite perekonna liikmena kuulus ta XIX sajandi esimesel poolel selle ümber koondunud sõprusringi, millele on eriti eesti nõukogude historiograafias omistatud tähtis roll. Ringi olemasolu on tähistanud küll valgustuslik-demokraatliku iseloomuga, eesrindliku, talurahva huve väljendava ideoloogia tekkimist (Eesti NSV ajalugu 1955: 627), küll radikaalse mõtte-suuna esilekerkimist ühiskondlik-poliitilises elus XIX sajandi esimesel poolel (Strods 1992: 105), küll pärisorjusevastase, 1848. aasta revolutsiooni ideid pooldanud kodanlik-demokraatliku suuna ilmnemist Tartu ülikooli õppejõudude hulgas (Tartu ülikooli ajalugu 1982: 86). Sellisteks järeldesteks pole põhjust andnud mitte ainult sõpruskonna mõningate liikmete kriitika valitsemisena agraarsuhete aadressil, valgustuslik püüd parandada talupoegade haridustaset ja katsed läbi suruda nende olukorda kergendavaid reforme, vaid ka Marie Bruiningki kuulumine sellesse ringi. Et ta olevat 1848. aasta revolutsioonist Saksamaal aktiivselt osa võtnud, on talle omistatud selle sõpruskonna vaimse liidri roll.

Friedrich Robert Faehlmann kuulus samuti Bruiningkite sõpruskonda. Seetõttu on temagi elulookäsitlustes osutatud võimalikele seostele Euroopa revolutsioonilise liikumisega.¹ Õigupoolest ilmubki Marie Bruiningki nimi meie ajalookirjandusse ikka koos Faehlmanniga. Teadmatuse loorist ümbritsetud suhtest on saanud üks müüti loovaid motiive Faehlmanni biograafias. Ehkki osutatakse sellele, et tema ja Marie Bruiningki otseste kontaktide kohta pole midagi teada, on see oletatav ühendus andnud võimaluse lisada Faehlmanni tegevusele poliitilist kaalu,² seda enam, et Marie Bruiningki

¹ Viimati nt Mart Laar: „Faehlmann oli seotud maanõunik Karl von Bruiningki majas koos käiva sõpruskonnaga, kuhu Tartu ülikooli professorite kõrval kuulusid ka Euroopa revolutsioonilise liikumisega seotud radikaalsed tegelased Victor Hehn ning Bruiningki minia Maria” (Laar 2010: 225). [Õige eesnime kuju on Marie.]

² Varasemates nõukogudeaegsetes käsitlustes muidugi otsustavamalt. Näiteks on oletatud, et Faehlmann võis balti aadli võimu murdmiseks mõelda ka revolutsioonilise lahenduse üle: „Tema vaated lubaksid seda oletada. Tal oli sõpru (M. Bruiningk, V. Hehn), kes tervitasid saksa 1848. a. revolutsiooni ja tundsid kaasa revolutsioonilisele võitlusele Lää-

juurest viivad seostelõngad isegi kuni Karl Marxi ja vene revolutsionääri Aleksander Herzeni.

Marie Bruiningki ja Faehlmanni suhetes on arvatud olevat enamatki kui poliitiline mõttekaaslus. Oskar Kuninga 1974. aastal eetris olnud kuuldemängu „Vanemuise kannel” kuulajal on olnud salakahtlus, et oma abikaasaga, „baltlannast kodanlasetütrega”, polnud Faehlmannil mingit vaimset kontakti, küll aga oli tal „keegi „Beatrice” – miks mitte seesama noor daam, kelle sidemeile saksa rev[olutsioonilise] demokraatiaga on osutatud! –, kelle olemasolule vana Vanemuisegi allüürid muistendeis võiksid vihjata...”.³ See väljavõte erakirjast osutab ühest küljest muidugi vastavatele kujutlustele Faehlmanni biograafia põhijooni ja ajastut tundva inimese teadvuses, ent teisest küljest tõendab müüdi taoliste konnotatsioonide olemasolu laiemaltki. Viimast kinnitab ka Vaino Vahingu ja Madis Kõivu sisendusjõuline näidend „Faehlmann. Keskpäev. Öhtuselgus” (Tallinn: Eesti Raamat, 1984).⁴ Siit leiame Faehlmanni muidu nii kannatusterohkesse ellu romantilisemaid noote lisamas tundelise Daami, kellel näib oma doktoriga olevat arsti-patsiendi neutraalsest vahekorrast kaugemalegi ulatuv intiimne suhe. Daami prototüüp on Marie Bruiningk, nagu on osutanud Madis Kõiv (vt Peebo 1988: 319).

Suhete tegelik iseloom on aga jäänud saladuseks. Ei maini Faehlmann Mariet üheski oma kirjas ega kirjutises ning esmane allikas, kust on ammutatud andmeid Bruiningkite ja nende sõpruskonna kohta, Marie ja Ludolf August von Bruiningki noorima poja, ajaloolase Hermann von Bruiningki mahukas perekonnalooline uurimus „Das Geschlecht von Bruiningk in Livland. Familiengeschichtliche Nachrichten” (Riga, 1913)⁵ nimetab peale Faehlmanni ameti ja eesti päritolu veel ainult seda, et ta oli Bruiningkite majaarst ja -sõber ning viibis koos Bruiningkite teise arstist sõbra Guido Samsoniga perepea Karl Axel Christer von Bruiningki surivoodil (Bruiningk 1994: 236). Marie Bruiningk, ehkki ta „oma ülevoolavas südamlikkuses” olevat kõiki tuttavaid pidanud sõpradeks ja sõbrannadeks, oli sügavamas sõprusvahekorras aga hoopiski Tartu ülikooli saksa keele lektori Victor Hehni, õigusteaduste professori ja teaduskonna dekaani Eduard Osenbrüggeni ning tema abikaasa Thereseaga (Bruiningk 1994: 246, 254).

Ehkki Bruiningkite ümber koondunud sõpruskond, mida senistes käsitlustes on tutvustatud üsna ühekülgselt,⁶ vajaks tervikuna lähemat iseloomustamist, keskendutakse siinses käsitluses Marie Bruiningki isikule. Eesmärgiks

ne-Euroopas. Tema sõprade ringis oli hilisemaid poliitilisi emigrante, kes Londonis A. Herzeni ringkondades liikusid” (Põhijooni 1958: 89–90).

³ EKLA, f 389, m 2 : 16. Täna Eesti Kultuuriloolise Arhiivi arhiivari Leili Pungat selle viite eest. Oskar Kuninga „Vanemuise kannel”, kuuldemäng Friedrich Robert Faehlmanni elust ja tema tööst eesti keele arendamisel, on praegugi kuulatav Raadioteatri kuuldemängude arhiivis (http://vana.err.ee/raadioteater/kuuldemaeng/vanemuise_kannel).

⁴ Näidendi lavastust 1982. aastal on peetud „kultuurisündmuseks, mis avardas ettekujutust eelärkamisajast ja Faehlmanni isikust” (Epner 2006: 501).

⁵ Teose on eesti keelde tõlkinud Vladimir Beekman. Käsikiri „Bruiningkite suguvõsa Liivimaal. Teateid perekonnaajaloost” (1994) leidub Eesti Rahvusraamatukogus.

⁶ Enamasti on nimetamist väärinud Tartu ülikooli õppejõud ja teised avalikus elus rohkem või vähem silma paistnud isikud, need, kes on kõnes või kirjas avaldanud ühiskonnakriitilisi mõtteid, nagu Karl Ludvig Blum, Eduard Osenbrüggen ja ka Faehlmann, on otsest poliitilisest tegevusest osa võtnud, nagu Karl Axel Christer von Bruiningk, või keda on poliitilises tegevuses kahtlustatud, nagu Victor Hehn ja Eduard Osenbrüggen (vt Jansen 1995: 51–54; Tartu ülikooli ajalugu 1982: 86).

on eelkõige uute allikate valguses⁷ selgitada tema positsiooni 1848. aasta revolutsionääride hulgas, mis tundub olevat küsimuse tuum, ja muidugi tema suhteid Faehlmanniga, nii palju kui see siiski väga kasinate andmete juures võimalik on.

Ohtlik fanaatik või kahjutu unistaja?

Senised käsitlused loovad Marie Bruiningkist võrdlemisi vastuolulise pildi. Saksa ajaloolase Georg von Rauchi jaoks oli Marie Bruiningk üks Saksamaa 1848. aasta revolutsiooni meeleolude vahendajaid Baltikumini, põneva elukäiguga daam, kes oli fanaatiliselt vallatud saksa ühtsuse ja vabaduse mõtetest, mille eest ta oli valmis kogu energiaga välja astuma (vt Rauch 1962: 29; 1963). Eesti historiograafias on aga rohkem arvestatud läti ajaloolase Heinrichs Strodsi töid.⁸ Just tema kujutab Bruiningkrite sõpruskonda Tartus tegutsenud opositsioonimeelse grupeeringuna ja Marie Bruiningkit selle vaimse liidrina (vt Strods 1992). Strodsi põhjal on Marie Bruiningkit edaspidi nimetatud revolutsionäärriks, demokraadiks ja oletamisi ka revolutsiooniliseks agitatoriks (Jansen 1987: 15; 1995: 53–54; 2004: 149) ning Bruiningkrite sõpruskonnast on saanud Marie Bruiningki *intiiimsete* sõprade ring (Tartu ülikooli ajalugu 1982: 86).

Heinrihs Strods on oma artiklis toetunud Moskvas omaaegses Nõukogude Liidu Ajaloo Keskarhiivis leiduvatele tsaari salapolitsei dokumentidele, mille järgi oli Marie Bruiningk demokraatide äärmiselt agar sõbratar ja toetaja. Ta polevat võidelnud mitte barrikaadidel, vaid revolutsiooni teises reas ja olevat saanud instruksioone vasakpoolsetelt (Strods 1992: 107). Tänu Mart Lepiku väljakirjutustele neistsamadest allikatest selgus, et mitmedki Strodsi otsused Marie Bruiningki kohta paika ei pea. Strods pole arvesse võtnud salapolitsei informatori aruandes esitatud väidete oletuslikku iseloomu ega faktide tõlgenduslikku laadi ning pole oluliseks pidanud, et Hermann Bruiningki teoses on poliitilised süüdistused Marie Bruiningki aadressil enamalt jaolt ümber lükatud.⁹ Aruande järgi oli Marie Bruiningki elavat läbi-

⁷ Bruiningkrite kirjavahetused Saksamaa arhiivides. Esimene neist, Marie ja Ludolf August Bruiningki 47 kirja Gottfried ja Johanna Kinkelile (vt Brandt-Schwarze 2001), leidub Bonni ülikooli raamatukogu (Universitäts- und Landesbibliothek Bonn) käsikirjade ja vanaraamatu osakonnas (S 2660, 2671), teine, Marie Bruiningki 18 kirja Luise ja Wilhelm Zimmermannile, Marbachis Saksa Kirjanduse Arhiivi (Deutsches Literaturarchiv) käsikirjade osakonnas (Z 959). Bonni raamatukogu suurepärase käsikirjade, autograafide jne otsingusteemi HANS (vt Katalog) abil õnnestus välja selgitada, et kirjades Kinkelitele on paaril korral mainitud ka Faehlmanni. Originaalide kehva seisukorra tõttu ei olnud kogu kirjavahetuse kopeerimine võimalik. Loetavad koopiad sai valmistada Konrad Kinkeli ärakirjadest ja nii oli võimalik tutvuda vähemalt Faehlmanni puudutavaga. Zimmermannidele läkitatud kirjadega läks paremini, kõigist neist õnnestus saada koopiad, paraku ei mainitud neis Faehlmanni poole sõnagagi. Seevastu andis olemasolev materjal võimaluse täpsustada Marie Bruiningki eluloo mõningaid üksikasju ja pakkus selles osas ka üht-teist uut.

⁸ Tartu ülikooli ajaloo autorid viitavad tema venekeelsele käsikirjalisele tööle 1848. aasta revolutsiooni ideede vastukajadest Tartu ülikoolis (Tartu ülikooli ajalugu 1982: 86). Siinses käsitluses on olnud vaatluse all tema artikkel 1848. aasta revolutsiooni vastukajadest Baltikumis (Strods 1992).

⁹ H. Strodsi artikkel oli lähema vaatluse all ettekandes „Hehn und Faehlmann im Freundeskreis der Familie von Bruiningk“ 3. rahvusvahelisel baltisaksa kirjakuultuuri sümposiumil 2005. a. Kokkuvõtte sellest on teinud Jaan Undusk artiklis „Peamiselt Victor

käimist „äärliste vasakpoolsetega” märgatud juba 1848. aasta augustis-septembris Maini-äärses Frankfurdis ja tema „poliitilisi sepitsusi” jälgitud 1850. aasta sügisest alates. Peale 1848. aasta augustis tehtud rahaannetuse Saksa sõjalaevastiku ehitamiseks (Strods 1992: 106–107) on tema süü seisnenud siiski peamiselt suhtlemises, kirjavahetuses „üksikute kompromiteeritud isikutega” ja eriti suhetes „Spandaust põgenenud riikliku kurjategija ja riigireetja Gottfried Kinkeliga”, kelle põgenemisele ta oli rahaliselt kaasa aidanud. Sellele vaatamata on aruande koostajale paistnud, et tegemist on „ülimalt ohtliku poliitilise fanaatikuga, kes on võtnud endale ülesandeks mängida edasi Bakunini rolli ning toetada ja edendada igal võimalikul viisil revolutsioonipartei püüdlusi” (EKLA, f 315, m 204 : 9, l 21–22; vrd Strods 1992: 108). Välisstatud on puhtinimlike kontaktide, sõprussuhete võimalus, läbikäimisele n-ö revolutsiooniliselt meelestatud isikutega on antud üheselt poliitiline põhjus. Arvestades aruande koostaja eesmärki selgitada välja, kui ohtlik on Marie Bruiningk valitsevale korrale, on see ju ka mõistetav – leitud on seda, mida on otsitud –, ehkki peamine, nimelt Marie Bruiningki positsioon tollaste revolutsionääride hulgas, on tegelikult jäänud kindlaks tegemata. Sellest aga on Strods mööda vaadanud.

Marie Bruiningki revolutsioonilise tegevuse kinnituseks on Heinrihs Strods appi võtnud ka Karl Marxi. Viimane polevat Marie Bruiningkit küll isiklikult tundnud, kuid olevat olnud kirjavahetuses tema abikaasaga ning Marie suhete kaudu revolutsiooniliste emigrantidega olevat olnud tema elu ja tegevusega Londonis hästi kursis. Marxi kirjavahetuses Friedrich Engelsi ja teistega olevat teda tervelt 19 korda mainitud ning tema poliitilisi vaateid oleks Marx võinud iseloomustada kui väikekodanlik-revolutsioonilisi (Strods 1992: 108). Ei ole selgitatud, miks Marie Bruiningkist Marxi kirjavahetuses nii palju juttu tehakse. On's vaikimine sihilik või ei ole artikli piiratud maht selleks ruumi andnud? Ometi on seos nende vahel olnud nii oluline, et Marxi nimi, nagu ka Aleksandr Herzeni oma, keda Strods on nimetanud Marie Bruiningki teiste revolutsionääridest sõprade hulgas, on siit teistesse käsitlustesse edasi kandunud (vt Jansen 1987: 15; 1995: 54; 2004: 149).

Hermann Bruiningk, kelle käsutuses on olnud perekonna säilinud kirjavahetus, Marie Bruiningki salmialbum (*Stammbuch*), kaasaegsete trükis ilmunud mälestused jms, on oma vanemate elust, suhetest ja karakterijoonetest saanud võrdlemisi üksikasjaliku ülevaate ning on hoopis teist meelt. Tema kujutuses on Marie emotsionaalne, kehva tervise tõttu ehk eriti tundlik, kasvatuse ja perekonnatraditsioonide¹⁰ ning juhuse läbi (tervisereisid Saksamaale 1847. ja 1848. aastal) Saksamaa vabaduse ja ühtsuse ideest vaimustusse sattunud noor naine. Sõber Victor Hehn oli teda poeetiliselt nimetanud vabaduse misjonäriks, abikaasa sõnul oli ta vaid kahjutu unistaja (Bruiningk 1994: 254, 259).

Vene valitsusele, kes pärast Hamburgi sündmusi (vt allpool) nõudis perekonna tagasipöördumist Venemaale, 1852. aasta septembris esitatud selgitus-

Hehnist, aga veidi ka Faehlmannist. III baltisaksa kirjakuultuuri sümposiumi ainetel” (Keel ja Kirjandus 2006, nr 6, lk 475–476).

¹⁰ Perekonnatraditsiooni tõttu olevat talle algusest peale kaugeks jäänud spetsiifilised baltisaksa huvid, eriti mis puudutas võitlusi agrariseaduse ümber. Selle vastuolusid oli näiliselt kergem kõrvaldada „õigluse ja ligimesearmastuse seadusi järgides üksikisiku poolt, kui tormide abil Liivimaa Maapäeva veeklaasis” (vt Bruiningk 1994: 246). Lievenite perekonna kohta vt Lieven 1910; 1915.

kirjas põhjendab L. A. Bruiningk oma abikaasa vaateid ja käitumist just haiguse ja närvisüsteemi ülima ärritusega, vaimustunud ja pühendunud hinge kaastundega, mis panevat ta samastuma iga sõbra kannatusega (Bruiningk 1994: 273).¹¹ Kuigi abikaasa haigus võis olla ka ainult ettekääne poliitilise tagakiusamise vältimiseks nii kodumaalt lahkumisel kui ka hiljem eksili jäämisel, tunduvad Marie Bruiningki südamehaigus ja ülim emotsionaalsus olevat ilmselged tõsiasiad. Seda kinnitavad lisaks abikaasa kirjadele ka kaasaegsete mälestused ja muidugi tema enda kirjad.

Mälestustest võib ehk kõige usaldusväärsemaks pidada 1848. aasta revolutsiooni kangelase Carl Schurzi (1829–1906) omi (Schurz 1906).¹² Schurz, kes kangelase oreooli oli pälvinud eriti sellega, et aitas oma õpetajal, revolutsiooni-sündmustest osavõtu pärast eluaegsele sunnitööle mõistetud kunstiloolasel, luuletajal ja poliitikul Gottfried Kinkelil (1815–1882) vanglast põgeneda, oli olnud peaaegu igapäevane külaline Bruiningkite majas Londonis. 1852. aastal emigreerus ta Ameerikasse, kus temast muuhulgas sai uuendusmeelne poliitik (Trefousse 1998: 38; Keil 2007: 763–764). Schurzi järgi oli Marie Bruiningk entusiastlik natuur, kes vaimustus kergesti ideedest ja inimestest, kes ennast nende ideedega rohkem või vähem identifitseerisid, ning kellele heategevus oli olnud hingevajaduseks.¹³

„Ta oli toona pisut üle kolmekümne, mitte just kaunis, aga avala, usaldust võitva näoilme ja meeldiva olekuga, peente kommete ning kaasakiskuva vestlusvõimega. [---] Ta polnud hoopiski suurte vaimuannetega naine. Ta teadmised olid pealiskaudsed ja tema mõtlemisel puudus sügavus. Tal oli olemas üksnes „hea seltskonna juurde kuuluv haridus”, ent seejuures tõeline südameheadus kõige armastusväärsemal kujul. [---] Nagu sageli juhtub naistega, kelle vaated ja arvamused lähtuvad palju enam meeleeurutusest kui asjade kainest vaatlusest ja mõistuslikest kaalutlustest, pöördusid temagi vaimustus ja sümpaatia rohkem isikute, kui põhimõtete, pürgimuste ja eesmärkide poole [---] Ei saanud olla armastusväärsemat sellest agarusest, millega ta püüdis oma salongis muserdatuid jalule aidata ning kurbadele lohutust ja julgustust pakkuda ning ma näen veel praegugi, kuidas ta oma säravate silmadega meie keskel istus ja rääkis suurest pöördest ning headest aegadest, mis kahtlemata peagi saabuvad ja meid võidukalt tagasi kodumaale viivad. Selle juures vaevas head inimest südamehaigus, mis tõi talle mõnikord kaasa raskeid kannatusi ja peatse surma eelaimusi” (Bruiningk 1994: 344–348).

Hingelisuus, entusiasm, heroilisus¹⁴ – need on omadused, millega on iseloomustatud Marie Bruiningkit. Kirjad Zimmermannidele ja Kinkelitele paista-

¹¹ Tänan Anu Treikelderit Bruiningkite prantsuskeelsete kirjade eesti keelde tõlkimise eest.

¹² Marie Bruiningkit puudutavad väljavõtted Schurzi mälestustest jm on Hermann Bruiningk avaldanud oma teose 5. peatükis ja nii on need kättesaadavad ka Vladimir Beekmani eestikeelses tõlkes, mida siin on tsiteerimisel kasutatud (vt Bruiningk 1994: 344–348).

¹³ Et kasutatud materjalid on raskesti kättesaadavad, on neist siin ja seal teadlikult esitatud mõned pikemad väljavõtted – ükski ümberjutustus ei asenda originaali.

¹⁴ „Te ju teate selle naise heroilist karakterit,” kirjutas dr Ludwig Neubauer Zimmermannidele Veneetsias 4. mail 1851. aastal, kirjeldades abikaasa saatel reisinud Marie retke Hispaaniasse, et „oma elu kaalule pannes” toimetada Valencias raskesti haigestunud

vad neid omadusi üha kinnitavat. Rohkem kui argieluliste sündmuste kirjeldusi on neis lennukat liikumist vaimu kõrgetes sfäärides. Samalaadsest sentimentaal-romantilisest paatosest on kantud ka kirjad öde Emiliele, mille näiteid leiame Hermann Bruiningki teosest (vt Bruiningk 1913: 330–332). Ikka väriseb süda tumedate häälte tormis, valunooled hõõguvad südame all, vaevab vaenulike elementide võitlus. Kuid kannatuses on kirjajakirjutaja ühendatud kõigi kannatajatega, on kannatuste kaudu oma sõpradega kokku kasvanud; kannatustes tugevneb hingesugulus ning õilsamate kannatajate hinges on usujulguse ja jõu varandused. Valdavalt koosnevadki Marie kirjad pikkadest tunnetest pulbitsevatest passaažidest, sekka järelepärimisi sõprade käekäigu kohta, killukesi oma elust, et taas tõusta kõrgeleennulisse tundlemisse:

„Ma tean, et kord löövad tõde ja õigus meie Saksa emamaal lauldes lahti oma lahingulipu, aga niikaua jookseb süda verd, kui pimeduse, vale ja reetmise vaimud, mis muidu hiilivad vaikselt, toimetavad ja talitavad täna võidujoovastuses ja panevad ahelatesse kõik, mida me armastame ja austame. Vaimud, kelle saatuse on oma igaveste tõdede kuulutajateks valinud, määrab võim toorelt häbistava vaikimise piinadesse, rebib rahva laubalt tema uhkeima ehte, et lasta see .... madala kättemaksuhimu teravimas ebakõlas ära kuivada. Ei, ei! Mu rinnast ei tohi välja tungida ükski nõrguke kaebus, ma pühkisin silmist pisarad, surusin valunoolde sügavale haavatud rinda, et selle verejooks ei vaibuks, ja olen aimuslikus palavikulõomas valmis uhkeks vaimuvõitluseks, millel tegu sünnitades on taevalikke sisendusi, mis lasevad meid öelda: „elu on võitlust väärt, kui meil õnnestub tõsta okaskroon kannataja laubalt, või tuua väsinu, julguse kaotanu kõledasse ellu igaveste töötuste valgust”. Küll on „mõõn täies hoos”,¹⁵ Ja – – ometi – nüüd on talv, tugeva jääkoore all lämbub ka tugevaim eluidu, maa vaikib, eluallikas kuivab ära, ent kevad tuleb siiski ja ükski võimuotsus ei takista tarmuka elu tärkavaid võrseid, sest see, mida on väevõimuga takistatud, võitleb endale väevõimuga kätte vajaliku tee” (M. Bruiningk W. Zimmermannile 26. novembril 1849).¹⁶

Tutvused „igaveste tõdede kuulutajatega”, vanade saksa luuletajatega, nagu „saksa rahvusliku luule veteran” Ernst Moritz Arndt, ja uutega, nagu Ferdinand Freiligrath, Emanuel Geibel ja Gottfried Kinkel, kelle loomingu „kaikusid uuema aja vabastuslike voolude helid”, sõlmiti juba 1847. aasta reisisil koos abikaasaga. Saksamaal oli juba tunda „järgneva meeletu aasta eelaimdusi”, kuid hoolimata sellest võis tutvumise põhjuseks olla ka lihtsalt huvi kirjanduse ja selle loojate, s.t konkreetsete isikute vastu. Ludolf Augusti armastust (eriti itaalia) kirjanduse vastu on Hermann Bruiningki teoses mainitud vähemalt paaril korral. 1848. aastal sõitis Marie Bruiningk halvenenud tervise tõttu uuesti Saksamaale ravile, sedakorda abikaasa noorema õe Julie saatel. Loomulikult otsiti üles ka vanad tuttavad, kellest mitmed olid

dr Kilian Veneetsia kaudu tema sünnikohta Mainzi (Deutsches Literaturarchiv Marbach Z 959). Franz Kiliani aitamist on mainitud ka H. Bruiningki teoses (Bruiningk 1994: 258).

¹⁵ Tegemist on tsitaadiga G. Kinkeli tulevikuusku sisendavast luuletusest „Flut und Ebbe” („Tõus ja mõõn”), kirjutatud vangistuses Freiburgis (König 1851: 11).

¹⁶ Täna head kolleegi Imbi Pelkoneni tõlkealaste nõuannete eest.

saanud Saksamaal tormlevate revolutsioonisündmuste peategelasteks. Marie Bruiningki salmialbumis oli juba reisi alguspäevist sissekirjutusi, mis kõnelesid „meie ühisest soovist näha peatselt ainsat ja ühendatud Saksamaad”. Entusiastliku unistajanatuurina olevat Marie lasknud end mõjutada just kõlavaist sõnadest inimsugu õnnestava tulevikuriigi kohta, mida Geibel, Freiligrath ja Kinkel oskasid helisema panna, ja mõlemad, nii Marie kui ka Julie, sattunud täielikult demokraatlike vasakpoolsete mõju alla. Viibiti ka Maini-äärses Frankfurdis, kus Pauluse kirikus (*Frankfurter Paulskirche*) pidas istungeid esimene demokraatlikult valitud Saksa parlament, Frankfurdi rahvuskogu, ja poliitilised kired möllasid. Kõige suuremat ja püsivamat mõju olevat avaldanud tuline rahvatribuun Robert Blum ja tema seltsimehed, nii et tagasiteed enam ei olnud (vt lähemalt Bruiningk 1994: 247 jj). Muidugi ei ole Hermann Bruiningk saanud anda täpset ülevaadet sellest, mil moel liivimaalannad sündmustest osa võtsid. Kas kuulati koos teiste naistega neile määratud tribüünilt parlamendikõnesid, kas saadeti sõnumeid ajalehetele, nagu tegid seda teised avalikult aktiivsed naised?¹⁷ Oletada võib intensiivset suhtlemist, kaasaminekut unistusega parema tulevikuriigi saabumisest ja vähemasti Marie paistab olevat haaranud ka sule pihku, nagu selgub allpool.

Wilhelm Zimmermanniga (1807–1878), teoloogi, luuletaja, ajaloolase ja tulevase Frankfurdi rahvuskogu saadikuga tutvuti samuti juba 1847. aastal. Teiste rahvuskogu liikmete sissekannete kõrval leiduvat Marie salmialbumis sissekanne ka temalt. See lõpeb sõnadega: „Millal läheb paremaks? Kui üllad naistesüdamed ja naiselik ohvrimeelsus jälle suurejooneliseks saavad ning armastus ei otsi mitte iseennast, vaid inimkonda” (Bruiningk 1994: 250). Õde Emiliele on Marie kirjutanud Londonist 10. jaanuaril 1851:

„...on olemas jõud, mis paneb vastu aine takistusele, türannia poolt sepietatud ahelatele. See on armastus, mida me ammutame taevast ja mida me ei saa seega maistel takistustel lasta endalt võtta. [...] Kõikide jaoks nähtav progress on ükskõiksete või uskmatute jaoks peatunud vaid näiliselt; aga seal, kus elu külvab surma, ei saa ta targata samaaegselt. Kus pole lagunemist, seal pole progressi. Ja selle kogemuse kohta, mille on teinud mu jälgiv vaim, ütleme me vastavalt harmoonia ja õigluse seadustele ideaali erinevates sfäärides, et armastus meie südames on kasvanud nendel katsumuste aegadel, ja minul, ma võin seda öelda, on see kasvanud kahekordseks” (Bruiningk 1913: 330).

Armastus on pannud Marie Bruiningki tegutsema, abi pakkuma ja abi osutama. Seda kinnitab Carl Schurz, nii kõnelevad kirjad. Mõnevõrra peale-tükkivaltki mõjuvad need eriti kirjavahetuse alguses sageli vastuseta jäänud sõnumid ning ikka ja jälle korduvad palved vastata, kinnitused, et ollakse vaimusugulased, õed ja vennad, abi pakkumine majandusliku kitsikuse korral: „Mu armas sõbratar, palun Teid väga, andke mulle see armastuse ja usalduse tõend ja lubage mulle rõõm katta see kaotus...” (Luise Zimmermannile 23. detsembril 1850 W. Zimmermanni erru saatmise puhul). Kirjutaja justkui põleks soovist kuuluda iga hinna eest nende inimeste ringi.

¹⁷ Naiste osavõtu kohta 1848.–1849. aasta revolutsioonist Saksamaal vt nt Paletschek 1991.

Paleus Kinkel ja Faehlmann kui usaldusmees

Erilise kire ja pühendumusega on Marie Bruiningk elanud kaasa Saksamaal, aga ka Liivimaal ülistatud luuletaja Gottfried Kinkeli saatusele. Kinkelile 17. augustil 1848 – mitte 1846, nagu see kiri on dateeritud Kinkeli materjalide hulgas – Saksamaalt lahkumisel kirjutatud kiri kõneleb taaskohtumisest, poeedi nõuannete järgimisest, vastuseisust keskpärasusele, rinnas mässavast tormist ja sügavaimast vaimustusest kingitud sõpruse üle, mis Marie jaoks on nagu pühadus. „Kas olen ma siis Kinkeliga nagu Bettina Goethega?” on ta Julielt küsinud, ja saanud vastuseks „Võib-olla.”

Jõudnud 1848. aasta sügisel tagasi kodumaale, jälgiti muidugi Saksamaa sündmusi, kus revolutsioonilisele joobumusele järgnes reaktsioon ja kaines-tumine. Välikohtu otsusega hukati mahalaskmise läbi Robert Blum ja Kinkelit ähvardas sama karistus, mis siiski muudeti eluaegseks vangistuseks sunnitöövanglas. Kui sai teatavaks, et Kinkel, saksa luuletaja ja rahvuskangelane, peab Naugardis, vangikuub seljas, villa poolima nagu tavaline vahialune, puhkes kogu Saksamaal pahameeletorm. Kinkeli populaarsus kasvas eriti saksa lihtrahva hulgas mõõtmatuks. Hukatud Robert Blumi kõrval sai temast revolutsiooni üldtuntud märter. Rajati Kinkeli komiteesid, müüdi Kinkeli portreid, et müügituluga toetada tema perekonda. Arvukates Kinkelile pühendatud luuletustes väljendati nõrdimust jõhkru üle, millega koheldi luuletajat (Rösch 2006: 12, 112). Bruiningkite perekonnas Liivimaal juhtus „martüüriumi võluvõimu” kaudu nii, et 26. augustil 1849 Bruiningkite perre sündinud poeg sai lisaks Hermannile nimeks veel ka Gottfried ja Robert¹⁸ (Bruiningk 1994: 253), niisiis Gottfried Robert Hermann von Bruiningk, kes hiljem pani kirja Bruiningkite perekonnaloo, ja Gottfried Kinkelist sai vististi koguni lapse ristiisa¹⁹.

Kirjad Kinkelitele ja Zimmermannidele pärinevad suures osas ajast, mil revolutsioon Saksamaal oli maha surutud, Kinkel vangistuses. Tähelepanu keskmes ongi neis kirjades Kinkel ja siit tuleb see läbiv kannatuste teema, millest oli juttu eespool. Marie ei suuda mõista, kuidas võidi jätta saatuse hooldeks inimene, kes oma elu pühendas ideele kannatava inimkonna eest. Saksamaa peaks tundma häbi, et luuletaja on maetud Naugardi sunnitöövanglasse varaste ja mõrtsukate hulka villa poolima. Ta anub Zimmermanni, et see midagi teeks, et pöörduks inimeste poole, kes Kinkeli kaitseks võiksid kirjutada: „Oo, Te ei tea, kui suur süda lööb Kinkeli rinnas, kui ilus perekonnaõnn puhkes õitsele nelja armsa lapsega õnnistatud ustava abikaasa kõrval, ja nüüd nagu sõjavang, sunnitööline!” (W. Zimmermannile 28. novembril 1849). „Ah, miks suudab ustav sõbrakäsi nii vähe?” õhkab ta kirjas Johanna Kinkelile 9. jaanuaril 1850 ja jutustab, kuidas Tartus sõprade ringis on loetud Kinkeli novellikogu: „Oo, oleksite Te saanud salaja jälgida seda ringi, mille tema võimsa vaimu lehvimine ja tema hinge taevalik harmoonia panid end tundma vaimustunu ja ülendatuna.”

¹⁸ H. Strods märgib, et laps oli saanud oma eesnimed Hermann Chessuceri järgi, kes kuulunud samuti M. Bruiningki sõprade hulka ja olevat hilisem tuntud baltisaksa ajaloolane (Strods 1992: 107). Strods oma allikaid ei ava ja Chessuceri kohta ei õnnestunud lähemaid andmeid leida. Ka H. Bruiningk ei maini teda oma teoses kordagi.

¹⁹ „Meinen Pathchen einen Kuß auf die Stirne” („Minu ristilapsele suudlus laubale”), lõpetab G. Kinkel 15. septembril 1850 läkitatud kirja „ühele sõbratarile”, kes ilmselgelt on M. Bruiningk (König 1851: 177).

14. aprillil 1850 on Marie Johannale kirjutanud aga matusekellade helina saatel: sängitati mulda Bruiningkite maja ustavaim sõber, majaarst, armas Faehlmann. Päike on säranud jääkülmal ja nii nagu valu suurendab valu, on väsinud leinaja mõtted lahkunud sõbra haa juurest kandunud elava sõbra õilsa (*edle*) martüüriumi juurde: „Oo, Jumal, kuidas jagas Faehlmann kõiki minu mõtteid ja tundeid temast, kuidas lõomas ta koos minuga raevus, kuidas rõomustas lootushõõguses, ta oli tõeline mees, kes ei hellitanud, nii nagu mina, peadpööritavaid lootusi...”

Kujutlegem Faehlmanni raevus lõomamas ja lootushõõguses rõomustamas! Kui palju on siin mõttekaaslust, järgnemist Bruiningkite sõpruskonna vaimse liidri tundepuhangutele, kui palju targa arsti kuulamisoskust, peent psühholoogiat? Majaliste usaldusalune oli Faehlmann kahtlemata, kas aga ka kõigi mõttekaaslane, on küsitav. Pigem võiks mõttekaaslust oletada perekonnapea Karl Bruiningkiga. Nii nagu valgustusmeelsele Faehlmannile, oli ka Karl Bruiningkile oluline talupoegade hariduse ja majandusliku olukorra parandamine, omavahelisi kokkupuuteid pidi olema Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi (*Livländische gemeinnützige und ökonomische Sozietät*) ja Õpetatud Eesti Seltsi tegevuse raames.²⁰ Mõttekaaslust võib oletada ka Faehlmanni ja Bruiningkite sõpruskonda kuulunud Eduard Osenbrüggeni vahel, kelle raamatu „Nordische Bilder” („Põhjamaised pildid”, Leipzig, 1853) mõned motiivid on lähedased Faehlmanni erinevates teostes väljendatud mõtetele²¹ ja küllap nii mõnegi teise mehega seltskonnast (vt Jansen 1995: 50 jj; 2004: 145 jj). Faehlmanni ja Marie Bruiningki suhete tegelik iseloom paistab jäävatki saladuseks. Veel üksainus kord kohtame teda Marie Bruiningki kirjades: Johanna Kinkeli saadetud noodivihikust lastele mõeldud lauluharjutusi tehes olevat Bruiningkite lapsed Lucie ja Edmund laulnud juba päris kirglikult: „Der Doctor Fehlmann wird dich schelten, thust du nicht den Mantel an”²² (J. Kinkelile 9. jaanuaril 1850).

Kinkelile oli Marie aga meisterdanud soojendava jalateki, mille juures oli töötanud sellise armastuse ja usinusega, et talle tundus, nagu võiks see Kinkelit seetõttu veel paremini soojendada. Ta oli saatnud selle Saksamaale ühe raamatukaupmehega, kes oli tahtnud selle ise Naugardi toimetada. Nüüd bordeeris ta jalatekki Johannale. Selle tahtis ta ise üle anda (J. Kinkelile 14. aprillil 1850).

²⁰ Liivimaa Üldkasulik ja Ökonoomiline Sotsieteet toetas Karl Bruiningki presidendiks olles Õpetatud Eesti Seltsi talupoegadele eestikeelse kalendri väljaandmisel, kus ka Bruiningk avaldas kirjutise talumajapidamiste paremast korraldamisest. Bruiningki kaastöö „Tallo-rahva maja-piddamine” ilmus kahes jaos 1841. ja 1842. aasta kalendris. Vt Annus 2000: 68–69. K. Bruiningki ja Faehlmanni mõttekaasluse kohta vt ka Jansen 1995: 51–53; 2005: 145–148.

²¹ Nt Osenbrüggen: armastuse usku levitati siinmail tule ja mõõgaga; eesti talupoegadel puudub kindlustunne; maarahvas Liivimaal koosneb allasurutud „mittesakslastest”, keda sakslased, kes sajandite eest maa vallutasid, on hoidnud tõelises orjuses, mistõttu lätlased ja eestlased on jäänud tardunud, allakäivate rahvaste rusudeks; eestlased ei tunne enam oma ajalugu, nende ilusad esiajast pärinevad muistendid on vaibunud, ainult vähesed raugad jutustavad veel ajast, mil jumalad ja heerosed liikusid armastatud inimeste hulgas Emajõe ääres jne (Osenbrüggen 1853: 20, 17, 93–94). Osenbrüggeni sellistes mõtteavaldustes on nähtud Faehlmanni tugevat mõju (Eesti NSV ajalugu 1955: 630). Vrd nt Faehlmanni töid „Tühi jutt, tühi lori, tühi asi, tühi kõik”, „Esthnische Sagen” („Eesti saagad”), „Über den Einfluß der Geschichte des estnischen Volkes auf seine Sprache” („Eesti rahva ajaloo mõjust tema keelele”) jt (Faehlmann 1999; 2002).

²² „Doktor Faehlmann hakkab pragama, kui sa palitut selga ei pane.”

Et arstid ei andnud Mariele Liivimaal elulootust ja soovitasid tungivalt pikemat viibimist soojemas kliimas, oli otsustatud emigreeruda Saksamaale. Perekonna pärusmõisad Hellenurme ja Päidla olid juba müüdud. Välismaale pääsemine ei olnud siiski lihtne: Mariele, kes oli annetanud raha Saksa sõjalaevastiku ehitamiseks, ei tahetud anda väljasõiduluba. Mõjukate sugulaste abil ja pärast seda, kui abikaasa võttis enda peale tagada Marie „poliitiline käitumine” (*conduite politique*), luba siiski saadi. Välja rännati kogu perega: abikaasad, neli last – vanim neist 10-aastane, noorim 10-kuune –, prantslannast bonne ja eestlannast lapsehoidja (vt Bruiningk 1994: 255 jj). Lahkumine sõpradest Tartus viieks aastaks olevat olnud nagu matus, kus lahkunu silmad on veel avatud ja süda lööb (W. Zimmermannile 18. augustil 1850). Järgnes sekluslik viibimine emigratsioonis Saksamaal, Itaalias ja Inglismaal, kus perekonnatuttavate hulka kuulus terve galerii suurema või väiksema kuulsusega 1848. aasta revolutsiooni tegelasi, kirjanikke, poliitikuid, ülikoolide õppejõude jt.

Saksamaal määrati kindlaks ravikuur ja rutati kohe külastama vanu tuttavaid. Berliinist tehti esimene käik Spandausse, kuid Kinkelit vanglas näha ei õnnestunud, Bonnis külastati Kinkeli perekonda. Just sel visiidil, nagu on jutustanud H. Bruiningk, annetas Marie raha Kinkeli perekonna toetuseks,²³ mida aga kasutati Kinkeli põgenemise organiseerimiseks Spandaust (Bruiningk 1994: 257–258; vt ka Maußer 1910: 521). Stuttgardis külastati Zimmermanni. Marie oli vaimustuses läbikäimisest „harmooniliselt kokku kõlavate loomustega” (*harmonisch gestimmte Naturen*) ja kirjutas 3. septembril 1850 Luise Zimmermannile:

„...kõik, mis meis uinus headest ja suurtest algetest, on selle ajaga ärkvele hüütud, et vennastumises kogu regenereerunud maailmaga avada inimelu kõrgused ja sügavused selle mitmekesisuses, ja kelles on igavene hümn kord helisenud, see ei saa elu iial enam aheldada vanasse tühjusse. Veel puhkeb .... õitsele tugev sugu, et headel ja halbadel päevadel laiali laotada tõe ja õiguse lipp .... see on minu lohutus, kui nii paljud meie kaasaegsed on leigeks muutunud.”

Millalgi 1850. aasta sügisel sündis kavatsus anda koos Wilhelm Zimmermanniga välja koguteos Gottfried Kinkeli toetuseks. Kirglikult asus Marie Bruiningk sellele kaastöid nõutama. Peetagu rohkem silmas riigi parimaid luuletajaid, manitses ta Wilhelm Zimmermanni (kirjas 28. oktoobrist 1850), lubas kaastööde asjus kirjutada kõigile sõpradele ja oli vaimustuses, et Zimmermanni armastus ja hoolitsus on andnud talle tegevust: ta oli oma südamel all kandnud hõõguvaid valunooli, kuid nüüd oli tal tunne, et võiks lüüa tuld ja panna allikad purskama (W. Zimmermannile 11. novembril 1850).

Ja allikas purskaski. Kinkel oli vahepeal vanglast põgenenud ja nüüd pidi kogu albumi toon muutuma: „Saksamaa, terve maailm! Kõigile, kõigile tahaksin ma võidufanfaaridel tänuhümnis vastu juubeldada. [---] Kinkel on vaba! [---] Mulle tundub, nagu peaksin ma alustama uut elu, mis on läbi valgustatud usust inimliku armastuse ja ustavuse jõudu...” Rõõmujoovastuses on Marie kirjutanud laulu, mille saatis Kinkeli albumi jaoks (Zimmermannidele 14. novembril 1850).

²³ Annetuse suurus oli olnud 2000 taalrit (Trefousse 1998: 32).

Veneetsias 20. novembril 1850 Luise Zimmermannile läkitatud kirjast saame teada, et Marie kaastööd Kinkeli albumile ilmuvad pseudonüümide Gottfried Welle ja G. W. all. „Ah, kui saaks viimaks kogu oma isikus terve maailma ette astuda,” unistas ta. Ent Hermann Herschil, Manteuffeli spioonil, keda Kinkel olevat tema apostaaaside tõttu nimetanud Juudaseks, olevat 1848. aastast peale mustvalgel teada, kes on Gottfried Welle.

Väikeseformaadiline (16 × 12 cm) 227-leheküljeline raamatuke „König und Dichter. Stimmen der Zeit. Ein Kinkel-Album” („Kuningas ja poet. Aja hääled. Üks Kinkeli-album”) ilmus Stuttgartis 1851. aasta veebruaris. Marie rõõmustas Kinkeli albumi üle nagu lapsed jõulupuu üle (L. Zimmermannile 2. märtsil 1851). Ja oli ka põhjust: pärisluuletajate väärikas seltskonnas (Gottfried Kinkel ise, Johanna Kinkel, Karl Heinrich Schnauffer, Adolf Strodtmann, Max Waldau jt, lisaks rida anonüümseid autoreid) leidub tervelt kolm tema luuletust – „In der Neujahrsnacht von 1849 auf 1850 geschrieben”, „Kinkel in Spandau” ja „Nachts am 12. November 1850” („Kirjutatud uusaastaõöl 1849/1850”, „Kinkel Spandaus”, „Õöl vastu 12. novembrit 1850”) –, peale selle kaks Gottfried Kinkeli kirja talle,²⁴ mis ju peaks kõnelema erilisest usaldusvahekorra.

Luuletustes kordub motiive, mis on tuttavad Marie Bruiningki kirjadestki: aegade vaim läkitab kõrged jõud tõstma okaskrooni ülla luuletaja peast, kelle tühisuse jultunud meelevald on aheldanud Naugardi süngete vanglamüüride vahele, Kinkel on täht kõrgel taevatelgil, mille sära kuulutab elu ööse igavese vaimu valgust ja väge („Kirjutatud uusaastaõöl...”); oli aegu, mil õilis sakslane kandis vabaduse lippu, on nüüd siis ülevad meloodiad vaibunud ja aegade viletsuses kadunud lipp, millele südamesügavuses vandusime igavest truudust? (*Ist in der Zeiten Jammer / Das Banner uns verloren, / Dem in der Herzenskammer / Wir ew'ge Treu geschworen?*) Vanglamüürid ohkasid ja kivid oigasid külmas kaljurinnas, et on nii kaua pidanud vaimu vangistuses hoidma, autor oleks tahtnud lasta oma elu voolata võimsa vaimu jalge ette, et Spandau kivid hakkaksid värisema ja tema surm ülistaks märtrit („Kinkel Spandaus”). Kinkeli vabadusehommik äratas aga südamed uuesti ellu, ta on katsumusteaja ustavaim mees ja inimkond näeb, et tema nimesse on pühitsetud ülemlaul vabadusele (luuletuse „Õöl vastu 12. novembrit 1850” lõppstroof: *So wandle siegreich deine Bahnen, / Getreu'ster Mann der Prüfungszeit, / Die Menschheit schaut in deinen Namen / Den Freiheitshymnus thatgeweiht*).

Kinkeli ülistuses ei ole Marie ei eriline ega erandlik, kogu raamatu toon on üksainus ülemlaul ülekohtuselt ränga karistuse saanud luuletajale. Raamat sisaldab kangelas eluloovisandi, mis kannab pealkirja „Leidensgeschichte Kinkels” („Kinkeli kannatuslugu”), ja talle pühendatud luuletusi ligi 50 leheküljel. Võimalik, et teoses esitatud pressivastukajade hulgas – isegi naised, õilsad saksa daamid tõtsid ajalehtedes häält Kinkeli poolt ja tema piinajate vastu, on märkinud koostaja – pärineb üks, kirjutatud 29. novembril 1849, Marie Bruiningki sulest (König 1851: 70, 73–79). Sellele võiksid osutada mõned tema biograafiast tuttavad detailid: meenutatud on Bonnis 1848. aasta augustis toimunud kohtumist Kinkeliga, kellega on tutvutud 1847. aastal, avaldatud on ridu päevikust, mis pandud kirja kohe kohtumise järel, nimetatud on hotelli Bellevue, kus kirjutaja oli aasta eest elanud.

²⁴ Raamatus on adressaadiks märgitud küll *an eine Freundin* (ühele sõbratarile), kuid sisu järgi otsustades on kirjad ilmselgelt läkitatud M. Bruiningkile (vt König 1851: 164–177).

Paistab, et nii nagu revolutsioon põhjustas plahvatusliku luuletulva kogu saksa kirjanduses (vt nt Prutz 1859), tegi revolutsioon luuletaja ka Marie Bruiningkist. „Olen saanud tormi sugulaseks ja olen temas avanud oma parimad jõud,” kirjutab ta Luise Zimmermannile 1. veebruaril 1851. Kas ja mida ta veel võis kirjutada ja avaldada, ei õnnestunud välja selgitada. Hermann Bruiningki raamatus Marie luuleharrastusest juttu ei ole. Leidub viide veel ainult ühele Gottfried Welle autorinime kandvale 31-leheküljelisele raamatule „Unter der Erde und über den Sternen. Ein Polenschicksal” („Allpool maad ja ülalpool tähti. Üks poola saatust”, Bonn, 1847), mis on Berliini Riigiraamatukogust Teise maailmasõja ajal kaduma läinud. Praegu peab jääma vastuseta küsimus, kas tegemist võis olla teosega, mis tegi Gottfried Welle nime nuhkide hulgas tuntuks, või oli ehk veel muudki.

Marksismi klassikute hambus

1851. aasta juunis korraldas Hamburgi politsei Bruiningkite kodus jõhkra läbiotsimise. Konfiskeeriti Marie Bruiningki kirjavahetus²⁵ ja muud paberid, viidi minema isegi pildid, visiitkaardid, ristsete- ja matusekõned (Bruiningk 1994: 259–260). Edasiste repressioonide vältimiseks lahkusid Bruiningkid Londonisse, kus nende kodust kujunes aastatel 1851–1852 peamiselt Saksa poliitilisi pagulasi koondanud salong, mida väisasid vahel ka põgenikud Itaaliast, Prantsusmaalt ja mujalt. Pagulaste kirju seltskonna olevat perekonna ümber koondanud just Marie, kes olevat ülima emotsionaalsusega revolutsionääride saatusele kaasa elanud.

Jumaldav sõprusvahetõde Kinkelitega, kes samuti olid pagened Londonisse, sai siin aga kahtlustustest ja kuulujuttudest saadetud näotu lõpu. Bruiningkite pool nähtud Kinkeleid harva, ehkki suhteid polevat ka lõplikult katkestatud: Bruiningkite lapsed käinud Johanna Kinkeli juures laulutunnis. Hermann Bruiningk on oma raamatus suhete jahenemise üle pikalt arutlenud. Selle põhjuseks on (erinevates allikates) peetud küll Marie Bruiningki pinnapealsust, küll liiderlikku käitumist, peamiselt oletatavat armuvahekorda Gottfried Kinkeliga, küll kahtlustusi spioneerimises, mida külaliste hulgas majaperenaise aadressil levitati, küll seda, et teatud omaduste tõttu satustid Kinkelid Bruiningkite seltskonnas pilkealusteks. Peamiselt Carl Schurzile toetudes on Hermann Bruiningk need kahtlustused enamasti ümber lükanud: Marie iseloomule polevat olnud midagi võõramat koketeerimisest.²⁶ Teatud pinged olevat aga tekkinud siis, kui Marie peatus 1851. aasta suvel Hamburgist Londonisse pagedes Kinkelite juures. Ta oli oma külgetõmbava isiksusega muutnud Kinkelite maja seltskondlikuks keskuseks, mõistmata kasina sissetulekuga perekonna vajadust säästa aega ja raha. Seetõttu olevat osutunud möödapääsmatuks sõbralik diskussioon. Hermann Bruiningk on

²⁵ Kirjavahetuse pärast Mariega arreteeriti Tartus Victor Hehn ja Eduard Osenbrüggen. Esimene jäi pärast mitmekuist vangistust interneerituna Tuulasse, Osenbrüggen saadeti Venemaalt välja. Ükski asjaosalistest, ei Bruiningkid, Hehn ega Osenbrüggen, ei saanud kunagi teada, milles neid õigupoolest süüdistati (Bruiningk 1994: 260).

²⁶ Johanna Kinkeli romaanile „Hans Ibeles in London” („Hans Ibeles Londonis”) ja Malwida von Meysenbugi memuaaridele „Memoiren einer Idealistin” („Ühe idealisti memuaarid”) toetudes on siiski hiljemgi osutatud, et pagulastele avatud salongi rajamisel olid paruness Bruiningki motiivid rohkem seksuaalsed kui poliitilised (vt nt McFadden 1999: 87).

oletanud, et sel põhjusel võis teatud nõrdimus siiski püsima jääda (vt lähemalt Bruiningk 1994: 262 jj).

See ei tundu olevat siiski ainus põhjus. Vastus küsimusele, mis ikkagi tumestas varem nii andunud poolehoidu, võib üllataval kombel leiduda just Karl Marxi kirjavahetuses. Tõepoolest on Marie Bruiningkist seal küllaltki palju juttu, nagu on märkinud Heinrihs Strods. Kõne all on aga tegelikult ainult üks küsimus. Esmakordselt puudutas Marx seda kirjas Friedrich Engelsile 22. mail 1852. Kaaspagulasel August Willichil olevat olnud proua Bruiningki (Marxil Brüning) juures *freie Tafel* (tasuta toitlustamine). Proua olevat koketeerinud temaga nagu ülejäänud eksiilleitnantidega, ühel päeval aga löönud Willichile veri pähe, ta rünnanud prouat brutaalselt ja visatud seepeale majast välja. „Verlorene Liebe! Verlorene Tafel!” („Kaotatud armastus! Kaotatud söömaaeg!”) ironiseeris Marx (MEGA 1987a: 127). Viis päeva hiljem, 28. mail 1852, läkitasid Marx ja Engels kahekesi Joseph Weydemeyerile New Yorki informatsiooni „kolme subjekti” kohta, kellel oli nõuks emigreeruda Ameerikasse. Willichi puhul pidasid nad vajalikuks teada anda ka seda, et ta kuulus paruness von Bruiningki *Cavaliere servente*’ide hulka, kus temal, Techowil, Schimmelpfennigil jt olevat olnud kord nädalas *Freitisch*. Bruiningk on, märkisid nad, koketne naisuke (*ein kokettes Weibchen*), kellele olevat teinud löbu õrritada askeeti mängivat vana sokku. Ühel päeval olevat Willich teinud prouale lihaliiku otserünnaku ja tõstetud häbistavalt ukse taha. 11. juunil 1852 on Engels Weydemeyerile Willichi lugu jälle korranud, kusjuures on pidanud vajalikuks märkida, et asi on leidnud kinnitust ja ringleb suure juubeldusega kogu Londonis. Sestpeale on vahejuhtum Marxi kirjavahetuses jätkuvalt kõne all – muu hulgas tuli jutuks seegi, et Willich oli katsunud ennast puhtaks pesta, nimetades Marie Bruiningkit Vene spiooniks²⁷ ja tema käitumist provokatsiooniks (MEGA 1987a: 129, 135–136, 139–140 jm). Septembris 1852 jõudis aga lugu laiema avalikkuse ette. Ajalehes Baltimore Wecker ilmus enne 16. septembrit 1852 umbes järgmise sisuga sõnum²⁸ (kiri Londonist): proua Bruiningki (Brüningi) juures käib koos esteetiline klubi, kus peaosas mängivad sihvakas Schimmelpfennig *etc. etc.*, ja kui tasub vaeva, siis leiavad demokraatlikud saladused nädalast nädalasse oma tee Austria ja Vene kabinetti (MEGA 1987b: 229).

Kuuldused abikaasa au kahjustavatest avaldustest Weckeris jõudsid ka Ludolf August Bruiningkini. Ta oli saatnud ajalehe väljaandjale Karl Heinrich Schnaufferile järelepärimise, kas kogu asi vastab tõe, soovis teada loo avaldamise eest vastutavat isikut, nõudis selle allika avaldamist jne (MEGA 1987b: 229). Sõnumi koostajale Adolf Clußile tehti seepeale ülesandeks Bruiningki kirjale Weckeris vastata. Nüüd oli tegemist avaliku skandaaliga ja edasi keerleb Marxi kirjavahetus (peamiselt Clußiga) probleemile viisaka lahenduse otsimise ümber. Selgub igatahes, et ajalehte pääsenud informatsioon pärines Marxilt. Tema kui kuulujutu allikani on lõpuks jõudnud ka Ludolf August Bruiningk, kes oma kirjades Marxile pärib selle kohta aru. See ongi Marxi ja Ludolf August Bruiningki kirjavahetuse sisu. Ei mingit süga-

²⁷ Ka Hermann Bruiningk on maininud nimetatud episoodi. Willich olevat käibeles lasknud või levitanud totrat kuuldust, et Marie B. olevat Vene spioon. Selle eest olevat Ludolf August kutsunud ta vastust andma ja karistanud majakeeluga (Bruiningk 1994: 265).

²⁸ Vastavat ajalehenumbrit ei ole Marxi-Engelsi kirjavahetuse kommenteerijail õnnestunud kätte saada, sõnumi sisu on rekonstrueeritud Adolf Clußi kirjade põhjal Marxile 16.–18. ja 30. septembrist 1852.

vamat mõttevahetust ega ülevaateid Marie Bruiningki tegemistest, nagu võiks oodata Heinrihs Strodsi ja teiste vastavate viidete puhul. Marx lükkas kogu süü selles küsimuses Willichi ja Kinkeli kaela (MEGA 1987b: 572–573). Kui need aga omakorda olid kirjalikult kinnitanud, et ei ole Bruiningki kodu puudutavaid raskeid ütlusi (*gravirliche Aeufferungen*) põhjustanud ja Willich oli jällegi viidanud Marxile kui esmasele asjassepuutuvale allikale, siis näib Ludolf August Bruiningk olevatki jäänud uskuma pigem viimaseid. Kirjas Marxile 11. jaanuaril 1853 andis ta teada, et loobub kui täiesti tarbetust nende teadaannete edasisest arutamisest, mille edastaja armastab end vabastada vahetu isikliku vastutuse kohustusest ja faktilistest tõenditest, ning olles mõistnud Marxi abinõude tõelisi vajadusi, püüab end lohutada lootusega, et võib-olla tulevikus need isikud, kelle lugudest ta pole kunagi tahtnud midagi teada, kohtleksid Bruiningkit ja tema omakseid samasuguse ükskõiksusega (MEGA 1987b: 362). Marie Bruiningk oli sel ajal juba lootusetult haige ja lahkus elavate hulgast 22. jaanuaril 1853.

Kinkelite kaudu Bruiningkitega tutvunud saksa kirjanik Malwida von Meysenbug (1816–1903), kes oma „Ühe idealisti memuaarides“ kõneleb Mariest üldiselt võrdlemisi halvustavalt (Meysenbug 1953; vt ka Bruiningk 1994: 262–263), on jutustanud, et surivoodil oli Marie teinud talle ülesandeks „öelda pärast surma ühele sõbrale, keda ta on väga armastanud ja kellest arusaamatused on teda lahutanud, et tema on olnud süüta kõiges, mis nende vahele tuli, et ta on hoidnud alal kõige sügavama sõpruse ja võib seda surma palge ees puhta südametunnistusega öelda” (Bruiningk 1994: 276). Hermann Bruiningk on selles näinud otsesest vihjet võimalikule armuromaanile Gottfried Kinkeliga ja tõestab muidugi selle võimatuse. Marie sõnad võivad aga tõepoolest olla mõeldud Kinkelile. Just Kinkeli ringkondade vastu oli suunatud Marxi laimuaktsioon, kuhu pahaaimamatult kisti kaasa ka Bruiningkid. Kinkelit, Willichit jt Marxi parteilisi vastaseid halvustavaid märkusi leidub kõnealuses kirjavahetuses hulganisti, samuti varjamatut soovi neile koht kätte näidata. Marie Bruiningkit aga teadis Marx ainult kuulduste põhjal ja kuidagimoodi ei saa teha järeldust, et ta oli daami tegemistega hästi kursis, kui mitte just kuulujutte tõeks pidada.

Herzen – sõber või juhukülaline?

Vene filosoof, kirjanik ja publitsist Aleksandr Herzen (1812–1870), keda nõukogudeaegsed autorid ei ole olulise revolutsioonilise tegelasena jätnud Marie Bruiningki puhul mainimata, külastas Bruiningkite salongi kõigest ühe korra. See selgub Hermann Bruiningki teosest (Bruiningk 1994: 262), aga kinnitavad ka Herzeni kirjad. Neis, täpsemalt kirjades Marie Reichelile, saksa muusiku Adolf Reicheli venelannast abikaasale, on Marie Bruiningkist tõepoolest juttu. 1852. aasta oktoobri algul läkitatud kirjast saame teada, et Londonis viibiv Herzen on külastanud kõiki suuri mehi, kavatseb nüüd ette võtta suured naised ja esimesena on plaanis sõita madam Brüningi juurde: „... see daam on lövi, see daam on šaakal, see daam on peeri.²⁹ Ta võttis osa Kinkeli vabastamisest, ta valitseb siin Saksa vabariigis ja kõik on salaja temasse armunud (vot, mida tähendab vene daam!)” (Herzen 1953: 358). 7. oktoobri-

²⁹ *nepu* (vn k) – pärsia mütoloogias hea haldjas, kaitseingel; kaunitar.

ga 1852 dateeritud kirjas jagatakse juba külaskäigu muljeid. Marie Bruiningk olevat tark vene emand (*барыня*), kellele on tulnud pähe esineda sakslannana. Saksamaal olevat teda tahetud kinni võtta ja välja anda, sest Nikolai I oli olnud marus tema osalemise pärast Kinkeli vabastamises. Külaskäigul olevat Herzen, teades, et Marie ei armasta Venemaad, etendanud meeleheitel russofiili, ja mitte ainult ei hakanud vene keeles rääkima, vaid veenis ka kohalviibivat lauljannat, et see laulaks kaks vene laulu. Kõik see oli olnud sakslastele kurjast. Ta mainib järjekordselt ka seda, et kõik sakslased on proua Bruiningkisse armunud. Ta polevat kuigi ilus, ent olevat jõulisem ja aristokraatlikum kui „ideaalsed saksa kartulid”. 12. detsembril 1852 aga kirjutab Herzen, et nädalapäevad tagasi oli teda nimepäeva puhul teiste hulgas külasthanud ka Marie Bruiningk, kes oli kurtnud halba enesetunnet. Kõigest kuu aega tagasi oli ta olnud tervise kehastus, lagistanud naerda ja laulnud talle vene laule, kuid nüüd ei andvat arstid enam elulootust. Noore naise, kolme lapse ema³⁰ selline saatus tundus Herzenile äärmise ülekohtuna: selline mõttetus, kaos, Jumal on hulluks läinud! (Herzen 1953: 358, 359, 371)

Korraks vilksatab Marie Bruiningk ka Herzeni memuaarides. See viib meid tagasi Saksa pagulaste ringkondades levitatud kuulujuttude juurde. 1852. aasta sügisel oli Herzen Brightonis külasthanud Moskvast omal ajal hinnatud saksa filosoofi ja kirjanikku Arnold Ruget, kelles ta nüüd avastas toriseva ja klatšiva vanamehe. Saksa pagulasi üldiselt iseloomustades ei ole Herzen sarkasmiga koonerdanud: need erinenud teistest oma raske, riiaka ning igava iseloomu poolest, nende ühtsus püsinud vastastikuse vihkamise ja üksteise õela tagakiusamise varal. Ka Ruge oli kogu õhtu emigrantide üle nuri- senud ja neid taga rääkinud. Tema suu läbi esitab Herzen meile juba tuttava loo. – Peategelased jäävad küll anonüümseks, nimed on neile andnud alles memuaaride kommenteerijad. (Vanaldane Werther oli paruniprouale armastust avaldanud, meelitades teda sealjuures keemilise perspektiiviga – aadlinaisest ja kommunistist pidavat sündima geniaalne laps –, parunihärra olevat ta seepeale muidugi minema kihutanud). Juttu levitanud Ruge arvates Kinkel – tänuks selle eest, et paruniproua ta vanglast välja ostis. Kinkel oleks ise selle daamiga meeleldi mehkeldanud, kuid oma naine ei lasknud. Selline olnud kogu Rugega arenenud „filosoofilise vestluse” sisu. Rohkem Marie Bruiningkile mälestustes viiteid ei ole. Kuulujuttu nimetab Herzen rumaluseks, aga Kinkelit on ta iseloomustanud kui üht silmapaistvamat saksa emigranti, töökas ja laitmatu käitumise, kuid teatud iseärasustega saksa professorit (Herzen 1971: 296–298).

Ilmselgelt oli Herzen Bruiningkite salongis vaid juhukülaline ja ei olnud ka Marie Bruiningkil Herzeni elus suuremat tähtsust. Ainsaks jäänud külaskäiguse põhjuseks ei tundu siiski olevat see, et Herzeni jaoks polnud proua Bruiningk kuigi ligitõmbav natuur ja et ta pidas tema „entusiasmi šampanjavahutu” maotuks, nagu väitis Malwida von Meysenbug (Bruiningk 1994: 262; vt ka Meysenbug 1953: 351). Pigem oli põhjuseks Marie haigus, mis ei võimaldanud juhuvõõraid vastu võtta, või perekonna soov vältida suhteid ringkondadega, kelle püüded olid suunatud Vene valitsuse vastu, nagu on oletanud Hermann Bruiningk (vt Bruiningk 1994: 263), aga võib-olla ka Herzeni enda võrdlemisi provokatiivne käitumine (Marie vastukülaskäik võis olla kõigest

³⁰ Bruiningkitel oli neli last.

viisakusvisiit). Nii vastuoluline kui kirjade sisu ka pole – kes neid vene laule Herzeni külaskäigu ajal siis ikkagi laulis? –, kõnelevad need siiski Herzeni vaimustustundest Kinkeli vabastaja vastu, samuti nagu seegi, et Herzen oli „oma laiemas mõttes kaasmaalannat” pisarsilmi saatnud tema viimasel teekonnal (Bruiningk 1994: 262).

Kokkuvõtteks

Marie Bruiningki elu ja tegevus vajaksid muidugi veel lähemat uurimist, allikate valguses, mis ebasoodsate asjaolude sunnil jäid praegu täiesti kõrvale, nagu kirjavahetus Kinkelitega, aga ka Riias Läti Riiklikus Ajalooarhiivis usutavasti alal hoitud materjalid, mis olid kasutada Hermann Bruiningkil. Olemasolevad allikad võimaldavad teha ainult esialgseid järeldusi. Tundub, et Marie Bruiningk oli Saksamaa 1848. aasta revolutsioonis siiski kõrvaline isik, ükskõik kui ohtlik tema tegevus tollastele võimudele ka tundus. Vaimustunud parema, õiglasema maailma saabumise võimalusest, toetas ta revolutsiooni üksikuid tegelasi ja üritusi materiaalselt, kuid ajaloo käiku tema teod siiski oluliselt ei muutnud. Arvestades tema iseloomuomadusi, aga ka naise positsiooni tollases ühiskonnas, ei saa teda pidada Bruiningkite ümber koonunud sõpruskonna vaimseks liidriks ei Tartus ega Londonis. Tartus oli ta üks revolutsioonimeeleolude vahendajaid Baltikumi, paguluses revolutsionääride hea haldjas. Tema näol tundub olevat tegemist tüüpilise, ehkki võib-olla tavalisest hingestatuma salongidaamiga, kel oli kõneosavust, vaimukust ja hea kasvatusena kaasnenud mitmekülgseid teadmisi, et vestelda üldistel, kõiki huvitavatel teemadel, lahutada meelt inimestega igalt elualalt, igast seisusest. Üllaste ideaalide järgimine tegi temast tollaste päevakangelaste andunud poolehoidja ja tundleva revolutsioonilauliku. Meie rahvusliku eelärkamisaja sangar doktor Faehlmann aga ei paista siiski kuuluvat Marie Bruiningki lähemate sõprade ringi ja ei ole teada, kuivõrd ta tegelikult tema revolutsioonivaimustustki jagas.

Artikkel on valminud sihtfinantseeritava teadusteema „Kultuuriloo allikad ja kirjanduse kontekstuaalsus” (sF0030065s08) raames.

Arhiiviallikad

EKLA, f 315 (Betti Alver – Mart Lepik), m 204 : 9.

EKLA, f 389 (Oskar Kuningas), m 2 : 16.

Nachlaß Gottfried und Johanna Kinkel. Briefwechsel mit Ludolf August und Marie von Bruiningk. Universitäts- und Landesbibliothek Bonn. Handschriftenabteilung S 2660 (Originale); S 2671 <1> (Konrad Kinkels Abschriften).

Marie von Bruiningk an Luise und Wilhelm Zimmermann. Deutsches Literaturarchiv Marbach Z 959.

Kirjandus

- A n n u s**, Endel 2000. Eesti kalendrikirjandus 1720–1900. Tallinn: Eesti Akadeemiline Raamatukogu, Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- B r a n d t - S c h w a r z e**, Ulrike und Mitarbeitern der Handschriftenabteilung 2001. Nachlaß Gottfried und Johanna Kinkel. Findbuch. Bonn: Universitäts- und Landesbibliothek Bonn, Abteilung Handschriften und Rara; <http://www.ulb.uni-bonn.de/die-ulb/publikationen/findbuecher-inhaltslisten/kinkel> (26. III 2012).
- B r u i n i n g k**, Hermann Baron 1913. Das Geschlecht von Bruiningk in Livland. Familiengeschichtliche Nachrichten. Riga: N. Kymmell.
- B r u i n i n g k**, Hermann 1994. Bruiningkite suguvõsa Liivimaal. Teateid perekonnaajaloost. Tlk Vladimir Beekmann. Käsikiri Eesti Rahvusraamatukogus. Eesti NSV ajalugu 1955 = Eesti NSV ajalugu. I kd. Kõige vanemast ajast XIX sajandi 50-ndate aastateni. Toim A[rtur] Vassar. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- E p n e r**, Luule 2006. Saateks. – Madis Kõiv, Näidendid I. Tartu: Akkon, lk 495–503.
- F a e h l m a n n**, Friedrich Robert 1999. Teosed I. Koost Mart Lepik, Eva Aaver, Heli Laanekask, Kristi Metste. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- F a e h l m a n n**, Friedrich Robert 2002. Teosed II. Koost Kristi Metste. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- H e r z e n**, Aleksandr 1971. Minevik ja mõtted II. Tlk A[leksander] Klejnot. Tallinn: Eesti Raamat.
- H e r z e n**, Aleksandr 1953 = Письма к М. К. Рейхель 1850–1852 гг. Публ. Н. Андиферова. – Литературное наследство. Герцен и Огарев. I. (Литературное наследство. Т. 61.) Москва: Изд. Академии наук СССР, lk 291–378.
- J a n s e n**, Ea 1987. Carl Robert Jakobson muutuvast ajast. Märkmeid, piirjooni, mõtteid. Tallinn: Eesti Raamat.
- J a n s e n**, Ea 1995. Faehlmanni aeg. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1988–1993. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 37–57.
- J a n s e n**, Ea 2004. Faehlmanni aeg. – Ea Jansen, Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse. Tartu: Ilmamaa, lk 125–152.
- Katalog = Katalog der Handschriften, Autographen, Nachlässe und Sonderbestände – HANS; <http://www.ulb.uni-bonn.de/kataloge/kataloge-ulb/hans>.
- Keil**, Hartmut 2007. Schurz, Carl Christian. – Neue Deutsche Biographie. Bd. 23, lk 763–764 (<http://www.deutsche-biographie.de/pnd118611720.html>).
- König** 1851 = König und Dichter. Stimmen der Zeit. Ein Kinkel-Album. Stuttgart–Wildbad: C. A. Sonnewald.
- L a a r**, Mart 2010. Rahvuslus ja eelärkamisaeg. – Eesti ajalugu V. Päärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Toim Sulev Vahtra, Toomas Karjahärm, Tiit Rosenberg. Tartu: Ilmamaa, lk 219–233.
- L i e v e n**, Alexander von 1910. Urkunden und Nachrichten zu einer Familiengeschichte der Barone, Freiherren, Grafen und Fürsten Lieven. I. Theil. Die Lieven in Livland von 1269–1389, in Estland von 1389–1713, in Schweden seit 1653. Mitau: Steffenhagen und Sohn.
- L i e v e n**, Alexander von 1915. Der General Baron Otto Heinrich von Lieven und seine Gemahlin, die Staatsdame Charlotte, geb. Freiin von Gaugreben, Fürstin. Riga: Häcker.

- M a u ß e r, Otto 1910. Kinkel, Gottfried. – Allgemeine Deutsche Biographie. Bd. 55, lk 515–528 (<http://www.deutsche-biographie.de/pnd11856224X.html>).
- M c F a d d e n, Margaret H. 1999. Golden Cables of Sympathy: The Transatlantic Sources of Nineteenth-Century Feminism. Lexington (Kentucky): University Press of Kentucky.
- MEGA 1987a = Marx, Karl; Friedrich Engels. Briefwechsel. Januar bis August 1852. Text. – Karl Marx, Friedrich Engels. Gesamtausgabe. Dritte Abteilung. Briefwechsel. Bd. 5. Berlin: Dietz Verlag.
- MEGA 1987b = Marx, Karl; Friedrich Engels. Briefwechsel. September 1852 bis August 1853. – Karl Marx, Friedrich Engels. Gesamtausgabe. Dritte Abteilung. Briefwechsel. Bd. 6. Berlin: Dietz Verlag.
- M e y s e n b u g, Malwida von 1953. Aus den Memoiren einer Idealistin. Herausgegeben und bearbeitet von Fritz Böttger. Berlin: Verlag der Nation.
- O s e n b r ü g g e n, Eduard 1853. Nordische Bilder. Leipzig: J. C. Hinrichs.
- P a l e t s c h e k, Sylvia 1991. Frauen im Umbruch. Untersuchungen zu Frauen im Umfeld der deutschen Revolution von 1848/49. – Beate Fieseler (Hrsg.), Frauengeschichte gesucht – gefunden? Auskünfte zum Stand der historischen Frauenforschung. Köln: Böhlau, lk 47–64.
- P e e b o, Kadri 1988. ES-i rahvaluulesektsoonis. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 319.
- P r u t z, Robert 1859. Die deutsche Literatur der Gegenwart. 1848 bis 1858. Bd. 1. Leipzig: Voigt & Günther.
- Põhijooni 1958 = Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil. Toim L. Brutus, L. Loone. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- R a u c h, Georg von 1962. Eine baltische Frau im Wirbel des Jahres 1848. – Jahrbuch des baltischen Deutschtums. Bd. 10. Hamburg-Hamm: Harry v. Hofmann Verlag, lk 29–36.
- R a u c h, Georg von 1963. Der Widerhall der Revolution von 1848 im Baltischen Deutschtum. – Hamburger mittel- und ostdeutsche Forschungen. Bd. IV. Kulturelle und wirtschaftliche Studien in Beziehung zum gesamtdeutschen Raum. Hrsg. von der Freien und Hansestadt Hamburg. Arbeits- und Sozialbehörde. Hamburg: Ludwig Appel, lk 9–29.
- R ö s c h, Hermann 2006. Gottfried Kinkel. Dichter und Demokrat. Königswinter: Lempertz.
- S c h u r z, Carl 1906. Lebenserinnerungen. Bd. 1. Bis zum Jahre 1852. Berlin: Reimer.
- S t r o d s, Heinrihs 1992. Der Widerhall der Revolution von 1848 im Baltikum. – Acta Baltica XXIX/XXX 1991/92. (Liber Annalis Instituti Baltici.) Königstein im Taunus: Institutum Balticum im Albertus-Magnus-Kolleg e.V., lk 105–116.
- Tartu ülikooli ajalugu 1982 = Tartu ülikooli ajalugu II. 1798–1918. Koost Karl Siivask. Tallinn: Eesti Raamat.
- T r e f o u s s e, Hans Louis 1998. Carl Schurz. A Biography. Knoxville: University of Tennessee Press.
- U n d u s k, Jaan 2006. Peamiselt Victor Hehnist, aga veidi ka Faehlmannist. III baltisaksa kirjakultuuri sümpoosioni ainetel (1). – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 463–476.
- V a h i n g, Vaino, K õ i v, Madis 1984. Faehlmann. Keskpäev. Õhtuselgus. Näidendstseenides. Tallinn: Eesti Raamat.

The Sentimental Revolution of Marie von Bruiningk: Notes on a Patient of Friedrich Robert Faehlmann

Keywords: biography, myth, the Revolution of 1848, Friedrich Robert Faehlmann, Marie von Bruiningk (Gottfried Welle), Gottfried Kinkel, Wilhelm Zimmermann, Karl Marx, Alexander Herzen

The article discusses a biographical circumstance concerning Friedrich Robert Faehlmann (1798–1850), notably his relations with Marie (Méry) von Bruiningk (1818–1853) from the Lieven family. Estonian historiography knows Marie von Bruiningk as a revolutionary of 1848, a democrat and, possibly, a revolutionary agitator, the spiritual leader of the circle associated with the Bruiningk family in the 1840s. Also, her association with Karl Marx and the Russian revolutionary Alexander Herzen has been pointed out. Friedrich Robert Faehlmann was the family doctor and friend of the Bruiningks. His putative relations with Marie von Bruiningk have enhanced the political weight of his activity, while fiction has been feeding the myth of their possible intimate relationship.

However, Marie von Bruiningk's correspondence with Luise and Wilhelm Zimmermann (Deutsches Literaturarchiv Marbach) and with Johanna and Gottfried Kinkel (Universitäts- und Landesbibliothek Bonn), hitherto neglected by Estonian historiography, as well as the correspondence between Karl Marx and Alexander Herzen, and some other sources enable the conclusion that Marie von Bruiningk was not a key figure in the German Revolution of 1848, although she provided material support to certain revolutionary figures and events. In 1851–1852 the London home of the Bruiningks became a salon for German political exiles. Marie von Bruiningk seems to have been a typical lady of the salon. She became a partisan of the heroes of the hour, in particular of Gottfried Kinkel, and a sentimental poetess of the revolution. In the book „König und Dichter“ (1851), under the pen-names of G. W. and Gottfried Welle, she published a few poems singing Kinkel. Doctor Faehlmann, however, mentioned by Marie von Bruiningk in a couple of letters to the Kinkels, does not seem to have belonged to her close friends, rather, the case concerns a confiding relationship between doctor and patient.

Kristi Metste (b. 1961), Estonian Cultural Archives, editor, kristi@kirmus.ee